

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Михальчук Світлани Олександрівни
«Інтернет-комунікації як чинник демократизації електоральної участі
громадян України», поданої на
здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук
зі спеціальності 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Актуальність дослідження С. О. Михальчук зумовлена потребою (а) підкреслити роль комунікації у житті будь-якого суспільства; (б) дослідити роль Інтернет-комунікацій в електоральному процесі; (в) наголосити на значенні ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій) у налагодженні діалогу між владою і суспільством; (г) узагальнити досвід України у запровадженні Інтернет-комунікацій під час виборів.

Розвиток Інтернет-комунікацій та електронної демократії уможливорює якісну трансформацію електорального процесу в Україні як атрибуту сучасного демократичного суспільства. Запровадження інформаційно-комунікаційних технологій в електоральну практику має потенціал, спроможний сприяти демократичності виборчого процесу. Дослідження демократизації електорального процесу – предмет наукової рефлексії, проте, існуючий комплекс наукових розвідок залишає багато відкритих питань, серед яких дослідження Інтернет-комунікацій як чинника демократизації електоральної участі. Комплексні дослідження демократизації електоральної участі за допомогою функціонування системи Інтернет-комунікацій в українській політичній науці майже відсутні. Викладені аргументи переконують в актуальності дисертаційної роботи С. О. Михальчук і в теоретичному, і в практично-політичному сенсах.

Оцінюючи найважливіші здобутки дисертаційного дослідження, варто вказати на результати, що мають вагому наукову новизну. Це, насамперед, комплексний аналіз практики запровадження Інтернет-комунікацій в електоральні процеси України, що суттєво розширює наукове розуміння

трансформації електоральних комунікацій під впливом сучасних ІКТ. Наукова новизна роботи полягає також у викладенні авторської позиції щодо трактування таких понять як «електоральні Інтернет-комунікації», «електронний авторитаризм», «медіатизація електоральної участі». Особлива цінність роботи полягає в обґрунтуванні понять та функцій електронного маркетингу та електронного менеджменту як складових е-демократії та е-урядування. Дослідження реалій і перспектив запровадження електронних виборів до вищих органів влади в Україні, дозволило запропонувати оптимальний і раціональний варіант модернізації виборчого процесу в Україні (с. 190).

Детальне ознайомлення з текстом дисертації С.О. Михальчук дає підстави стверджувати, що підхід здобувача до розкриття змісту Інтернет-комунікацій як чинника демократизації електоральної участі громадян України відзначається фундаментальністю, ґрунтовністю дослідження. Структура дисертації є стрункою. Її логіку підпорядковано вирішенню сформульованих дослідницьких завдань. Не викликають зауважень постановка мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження. Наприкінці кожного розділу подано чіткі стислі висновки, які відповідають тексту дослідження.

Основні наукові результати, висновки і рекомендації дослідження є достовірними внаслідок оперування досконалим теоретико-методологічним інструментарієм та залученням значного масиву перевірених фактів, положень, концептуальних підходів.

Теоретичними засадами дослідження стали фундаментальні положення зарубіжних концепцій інформаційного суспільства, важливі для розуміння трансформаційних змін у політичній сфері, сучасні парадигми теорії політичної комунікації й демократії.

Залучений автором значний обсяг джерел інформації (355 позицій, з яких 74 – англійською мовою) надає обґрунтованості, достовірності та об'єктивності висновкам та узагальненням роботи.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, окреслено мету, визначено об'єкт, предмет, методологічну основу дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, показано апробацію її результатів та структуру дослідження (с. 4–11).

У першому розділі дисертаційної роботи «Теоретико-методологічні засади дослідження» проаналізовано джерельну базу дослідження, концептуальні підходи до вивчення Інтернет-комунікацій як компонента електоральних процесів. Виправданим можна вважати опрацювання міжнародної й вітчизняної нормативно-правової бази, що регулює функціонування Інтернет-комунікацій у виборчому процесі. Здобувачкою визначено основні проблеми нормативно-правового забезпечення й подано авторські рекомендації щодо регулювання Інтернет-комунікацій (с. 196–197).

Заслуговує на увагу авторське бачення змісту та сутнісних характеристик електронної демократії та електронного урядування, обґрунтування інноваційного характеру електоральних Інтернет-комунікацій, виокремлення підходів до змін у суспільстві й політичній сфері під впливом мас-медіа (с. 49–50; 55–56; 62–64).

Важко не погодитися із тезою дисертанта про те, що значний потенціал ІКТ у демократизації виборчого процесу полягає в розширенні інформаційно-комунікативного простору, збільшенні об'єму інформації, підвищенні рівня її доступності, можливості налагодження зворотного зв'язку між комунікантами, реалізації принципів горизонтальної, діалогової комунікації (с. 52).

У другому розділі «Інституційна структура та електронні засоби демократизації електоральної участі» здобувачем розкрито бачення інституційної структури демократизації електоральної участі. Необхідно відмітити підхід С. О. Михальчук до обґрунтування змісту понять «електронний маркетинг» та «електронний менеджмент» у виборчому процесі (с. 90; 95). Здобувачкою зазначено, що в умовах розвитку інформаційного суспільства й поступу електронної демократії електронний маркетинг та

електронний менеджмент спроможні посилити демократичну спрямованість політичних маркетингу та менеджменту (с. 127–128).

Заслуговує на увагу аналіз діяльності громадських об'єднань у сфері моніторингу й контролю виборчого процесу. Здобувачка піднімає проблему демократичного потенціалу краудсорсингу та краудфандингу, визначає реалії та перспективи їх застосування у вітчизняній електоральній практиці.

У третьому розділі «Практика запровадження Інтернет-комунікацій під час президентських і парламентських виборах» висвітлено особливості використання Інтернет-комунікацій в електоральних процесах в Україні на прикладі президентських та парламентських виборів, окреслено перспективи упровадження електронних технологій виборів до вищих органів влади в Україні.

У своїй роботі С.О. Михальчук опрацювала й систематизувала матеріали, розміщені в облікових записах політиків у соціальних мережах, політичних і партійних сайтах, інтерактивних проектах громадських об'єднань.

Це дозволило дисертантці на емпіричному матеріалі проаналізувати кількісні та якісні показники Інтернет-комунікацій під час президентських (с. 144–145) і парламентських виборчих кампаній (с. 153–157; 166–168), простежити зміну якісних характеристик Інтернет-комунікацій – від функції інформування до інтеракції за допомогою встановлення зворотного зв'язку (с. 200).

Завершується робота досить розгорнутими висновками, які впливають зі змісту роботи, є логічними, слугують віддзеркаленням основних результатів дисертаційної роботи (с. 196–201). Виходячи з аналізу основної частини дисертації, можемо дійти висновку, що мета дисертаційної роботи в ході виконання дослідження досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Результати дисертаційного дослідження характеризуються теоретичною та практичною значущістю. Вони можуть бути використані для подальшого

теоретичного та емпіричного дослідження проблематики, пов'язаної з розвитком і застосуванням Інтернет-комунікацій у виборчих процесах, в діяльності органів влади і громадськості щодо сприяння проведенню демократичних виборів, у практичній роботі керівників політичних партій, політичних консультантів й політтехнологів, пов'язаній із розробкою рекомендацій щодо ефективності проведення виборчих кампаній, у навчальному процесі, а саме під час викладання дисциплін із суспільно-політичної проблематики.

Основні результати дисертаційної роботи висвітлено у належній кількості публікацій: п'яти статтях, опублікованих у фахових виданнях України із політичних наук, двох в іноземних та в іноземних виданнях на політологічну тематику (Польща, Росія) та 14 тез конференцій. Її результати апробовано на восьми наукових конференціях.

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він відповідає вимогам, що ставляться МОН України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого С.О. Михальчук дисертаційного дослідження. Зміст автореферату та основні положення дисертації – ідентичні.

Дискусійні положення та зауваження. Визнаючи ґрунтовність дослідження С. О. Михальчук, слід звернути увагу на певні дискусійні моменти:

1. Дисертантка аналізуючи електронні засоби демократизації електоральної участі часто захоплюється пошуками оптимального визначення того чи іншого терміну (електронний менеджмент та маркетинг, виборчий краудсорсинг та краудфандинг), а це займає значну частину роботи. Зокрема, наголошено на необхідності розглянути взаємозв'язок між демократизацією електоральної участі й політичною кіберсоціалізацією; запропоновано авторське бачення поняття «політична кіберсоціалізація» (с. 115–121). При тому сама авторка зазначає на сторінці 119 «Розуміємо, що

почасти актуалізація цього терміну скидається на певне «жонглювання поняттями». Натомість розкриття цього напрямку – не визначено як одне з завдань роботи.

2. Дисертантка аналізує досвід запровадження Інтернет-технологій у виборчий процес США, приділяє цьому значну увагу, додає багато деталей (с. 171–178), зазначаючи, що американська модель недосконала, й має як здобутки, так і недоліки, натомість аналізу досвіду Естонії, яка досягла значних успіхів у цій сфері присвячено набагато менше уваги (с. 179–181).

3. Деякі з таблиць не несуть потрібного змістовного навантаження. Таблиці 3.4. (с.138) і 3.9 (с.163) важко назвати таблицями, в них відсутні критерії порівняння. Це дані, які авторка могла би подати описово. Натомість, інформацію про медіактивність основних кандидатів в президенти (2014 р) впродовж декількох тижнів виборчих перегонів можна було би подати у формі таблиць або графіків (с.141-143).

4. У роботі не завжди обґрунтовано дублюється інформація про рівень проникнення Інтернету й про проблему цифрового розриву (с. 151; 162; 180; 182).

5. Викликає запитання твердження дисертантки про операціоналізацію поняття «краудсорсинг». На с.108-113 розкрито це поняття через приклади функціонування інтерактивних проєктів: Майдан-Моніторинг: Вибори 2012; Проєкт “ElectUA”; Інтерактивна карта порушень на виборах (МВС України); Карта порушень виборів 2014 (Комітет виборців України); Мапа порушень ОПОРИ «Місцеві вибори 2015». Йдеться про практику використання краудсорсингу для моніторингу і контролю виборчого процесу. Поняття операціоналізації ж передбачає – переведення концептів (в даному випадку концепту краудсорсингу) у конкретні емпіричні індикатори, тобто спостережувані і фіксовані ознаки тих властивостей об'єкта, які становлять предмет дослідження.

Загалом, висловлені зауваження не ставлять під сумнів вагомість отриманих наукових результатів.

Аналіз дисертації та автореферату С.О. Михальчук свідчить, що поставлена у дослідженні мета досягнута, основні завдання успішно вирішені. Дисертація є самостійною і завершеною працею, яка свідчить про наукову зрілість її автора. Робота оформлена відповідно до державного стандарту. Науковий доробок автора є вагомим внеском у вдосконалення шляхів демократичної трансформації в Україні. Отримані результати мають практичне значення і можуть бути використані в науковій та педагогічній діяльності.

Дисертація та автореферат Михальчук Світлани Олександрівни «Інтернет-комунікації як чинник демократизації електоральної участі громадян України» виконані на належному науковому рівні, відповідають вимогам МОН України та пп. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами), які висуваються до кандидатських дисертацій та відповідають паспорту обраної спеціальності, а її автор заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент,
доктор політичних наук, професор
Національного університету
«Львівська політехніка»,
завідувач кафедри соціології
та соціальної роботи Інституту
гуманітарних та соціальних наук

Л. Д. Климанська

Візую:

Вчений секретар

Національного університету
«Львівська політехніка»

к. т. н., доц.

Р. Б. Брилинський